J. Bachofen

Publius Ovidius Naso

P. OVIDII NASONIS

FASTORVM LIBRI SEX

EDITORE ET INTERPRETE

R. MERKELIO.

BEROLINI

SVMPTIBVS G. REIMERI

MDCCCXLI.

CLARISSIMO · ET · MAXIME · VENERABILI · VIRO

IO · ALB · FRID · EICHHORN

IN · REGNO · BORVSSICO · RERVM · AD · RELIGIONIS

CVLTVM · INSTITVTIONEM · PVBLICAM · ET · ARTEM

MEDICAM · PERTINENTIVM · SVMMO · PRAESIDI

EA · QVA · PAR · EST · VERECVNDIA

CRITICAE · ARTIS · TENVE · MONIMENTVM

DEDICAT · ATQVE · CONSECRAT · AVCTOR

DE OBSCVRIS OVIDII FASTORVM.

§. 1.

Quae ad hoc carmen ea potissimum forma, qua editur a nobis, intelligendum necessaria sunt, his plagulis comprehendentur, quantum quidem praestare possum et expectari par est, omnia. Neque enim aut ab aliis disputata uolebam repetere, aut nihil ignorare poteram. Quaestionum, quas de rebus uerbisque obscurioribus institui et in locos capitaque descripsi, corpus data opera non effeci, cinnus quidam ultro extitit, raro sufficiente aliorum opera et militante interdum in armis solidioris grammaticae coniectura: eumque ordinem, qui neque latebit quemquam, neque remorabitur a primis ad ultima pergentem, intactum reliqui. Ita enim quia exordii causa et ratio in fine est, non habeo opus aditum ad illud munire. Notum est interpretatum esse Ouidium fastos et enarrasse: ea enarratio nisi cognita illa re, quae enarratur, non magis intelligetur, quam haec, quae nunc scribimus, ab eo, qui carmen Ouidii nunquam legit. Itaque cum nonnihil mutatum in fastis publica auctoritate Ouidii aeuo dicatur, id cuiusmodi fuerit, cognoscendum est, siue ad Ouidium pertinet, siue non pertinet. Nam si non pertinet factumque est posteaquam carmen poeta composuit, seorsum a quaestione quaedam sunt habenda: si uero pertinet, uidendum est, fueritne ea re potissimum ad scribendum auctor permotus. Quae igitur de Augusto tradita inueni, haec sunt, primum Sextilem mensem in eius honorem appellatum esse Augustum ex S. C., cuius uerba extant apud Macrobium Sat. 1, 12, anno V. C. 746 testante Dione Cassio 55, 6; de qua re ualde errauit Fogginius Fast. Praen. p. 125; deinde ipsum errorem in intercalando iam ueterem sustulisse sexto et tricesimo anno post Caesarem dictatorem, hoc est V. C. 746, Macr. 1, 14 Suet. Oct. 31; tum ludos perennes, hoc est, qui in fastos referrentur, eius natali die decretos item anno 746 secundum Dionis locum indicatum; quartum, ab eo certos dies senatui habendo constitutos esse, narrantibus Suetonio c. 35 et Dione 55, 3, qui

anno id factum tradit V. C. 745; quinto loco aut edicto eius, a
legibus iudiciariis Saturnalia in triduum producta esse; utrumq
enim dicit Macrobius 1, 10 init. et fin. et utroque modo id iub
potuit, edicto, ut opinor, pontificio (uide Vaassenii Animaduers.
fast. sacr. p. 68 sq.), non ergo antequam anno V. C. 741 ponti
catus maximus ad Augustum deferretur: leges autem Augusti iuc
ciariae cui anno assignandae sint, ignoro cum Ictis. Nouissime Su
tonius c. 32 memoriae prodidit Augustum dies ultra triginta luc
honorariis occupatos actui rerum accommodasse: quod et ipsu
probabile est in legibus iudiciariis extitisse. Hoc cum factum dic
Vaassenius p. 290 anno V. C. 746, opinionem suam posuit, nu
quam enim de tempore quicquam proditur, quae tamen a uero nc
longe abesse uidetur. Certe neque plus quinquennio ante August
in tot dies nefastos ius fuit, neque multo post eos e fastis exempto
putauerim hoc argumento. Causa augendorum dierum fastorun
siue comitialium eadem fuerit oportet, quae etiam augendi iudicum
numeri, quod eodem loco Suetonius habet, et extruendi fori August
de quo Sueton. c. 29, uidelicet litium et iudiciorum multitudo. E
res adeo urgebat, ut forum ante quam oportuit, hoc est, antequam
Martis Vltoris in eo templum dedicatum esset publicaretur, Suet
c. 29 Dio Cass. argum. libri 55, et tamen tarde id confieri quere
retur Augustus et accusari a Cassio Seuero optaret, ut absolui pos
set, Macr. Sat. 2, 4. Atqui loci angustiis quanto molestius res fo
rensis premebatur, tanto maturius tempus iudiciale relaxari oporte
bat et sine negotio poterat. Iam uero templi Martis dedicationem
incidisse in consulatum Augusti decimum et tertium, annum V. C
752, apparet ex Dione Cassio 55, 10 pag. summa 359 Sturz. For
inter eum annum et secessum Tiberii in Rhodum anno 748 publi-
cati mentionem lacuna hausit. Tamen ratio ista eatenus satisfacit
ut ne quid obstare uideatur, quin circa annum V. C. 746 istas res
omnes gestas esse et de fastis meruisse Augustum dicamus. Statim
ex primo autem, quod posui, intelligis id factum esse antequam
Fastos Ouidius scriberet: Augustum mensem enim appellat 5, 147.
Ac nescio an ex eo, quod secundo loco legisti, locutio eius illa no-
tabilis explicanda sit 3, 165:

in lustrum accedere debet
Quae consummatur partibus una dies.

Nouo nimirum modo hoc dictum est: quasi enim non satis esset
interpretes in *quinquenni olympiade,* lustro non breuiore, laborare
Trist. 4, 10, 95, 96; Pont. 4, 6, 5, 6, hic rursus lustrum est qua-
tuor annorum πενταετηρίς. Verum quia quod Caesar dict. edixerat,

quarto quouis anno esse intercalandum, perperam acceptum fuerat a Lepido. in eum modum, quem in modum apud Romanos *Sarmates cibum capere diebus tertiis, medio abstinere, febris quartana biduo interuallari*, *trinundinum* septendecim dierum esse dicebatur, uide Macrob. loc. ind., Augustus fortasse suo in edicto posuit *quinto quouis anno*, quo rectius triennii interstitium seruaretur, quod deinde suo uel iure, uel more (uid. 2, 686 de VI Kl', 6, 247 de VI Id., 6, 795 de III Kl' Iul.) reddiderit Naso *in lustrum*. Nam ne errasse eum contrario, atque olim Lepidum modo putemus, qui fortassis ista scripserit cum duodecim annis intercalatum non est, facit unus uel alter idoneae aetatis liber, qui uers. 163 *tempora quarta* tuetur, ut librarii potius lustri appellatione decepti *quinta* maturo repesuisse uideantur.

Iam quando intellectum est ab Ouidio aliena non esse quae de Augusti fastorum ordinatione commemorauimus, immorandum est huic quaestioni et de iis accuratius introspiciendum, quae quam uim in fastorum mutandam formam habuerint, adhuc ignoratur. Reliqua satis perspicua sunt apud ipsos scriptores, quorum locos indicaui, praeter ea, quae quarto et sexto loco posui, de quibus cum sententiam dixero, satisfactum erit huic quaestioni de fastis ab Ouidio usurpatis, nisi forte ista qualiscunque notitia utilis erit ad luculentiora adiumenta eruenda. Dies igitur senatorii num ad fastos tabulis perscriptos pertinuerint, potest quaeri, uel adeo debet: nam hoc ipsum, si omissi fuerint in fastis ab Augusto ordinatis, singulare in his fuisse potest, cum in aliis extent, et potest hanc ob causam Ouidius eos dies praetermisisse, quod fecit. Poterant etiam omitti, si tam simplici regula continebantur, uti est apud Suetonium c. 35: *et ne plus quam bis in mense legitimus senatus ageretur, Kalendis et Idibus*, quicum satis bene conuenire uidetur Dio l. ind.: *τάς τε τῆς γερουσίας ἕδρας ἐν ῥηταῖς ἡμέραις γίγνεσθαι ἐκέλευσεν. ἐπειδὴ γὰρ οὐδὲν πρότερον ἀκριβῶς περὶ αὐτῶν ἐτέτακτο καί τινες διὰ τοῦτο πολλάκις ὑστέριζον, βουλὰς κατὰ μῆνα κυρίας ἀπέδειξεν, ὥστε ἐς αὐτὰς ἐπάναγκες οὕς γε ὁ νόμος ἐκάλει, συμφοιτᾶν. καὶ ὅπως γε μηδ' ἄλλη μηδεμία σκῆψις τῆς ἀπουσίας αὐτοῖς ὑπάρχῃ, προσέταξε μήτε δικαστήριον μήτ' ἄλλο μηδὲν τῶν προσηκόντων σφισὶν ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ γίγνεσθαι.* Satis, inquam, conueniunt haec cum Suetonio, quamquam quo magis conueniant, licebit legere *ὑστέριζον, β' βουλάς*, uti suadet Casaubonus. Sed nescio, num quis animaduerterit *ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ* posse indicare eam diei partem, qua fas erat conuenire senatum. Certum enim tempus definitum fuisse tunc ab Augusto, fidem faciunt

quae de Tiberio Dio tradit 58, 21: σφόδρα γὰρ ἐπιμελὲς ἐποιεῖ ἀεὶ σφᾶς ὁσάκις ἂν καὶ καθήκῃ συνιέναι, καὶ μήτ' ὀψιαίτερ ἀπαντᾶν τοῦ τεταγμένου, μήτε πρωϊαίτερον ἀπαλλάττεσθαι. uero tempus a primo mane fuisse uidetur secundum Dionem eo lib. c. 9: καὶ ἀναβὰς ἅμα τῇ ἕῳ ἐς τὸ παλάτιον· τῆς γὰρ βο λῆς ἕδρα ἐν τῷ Ἀπολλωνείῳ γενήσεσθαι ἔμελλεν — et c. 1 ὃν γὰρ (πρότερον, omni superiori tempore) τῇ ἕῳ πάντες ὡς κ κρείττω σφῶν ὄντα ἐς τὸ βουλευτήριον παρέπεμψαν —. Mon hoc de intelligendo καιρῷ nunc ipsius Dionis causa, apud que proxime ante illa 58, 21 legitur: ἀλλὰ τά τε ἄλλα καὶ ἡ βουλ καὶ τότε καὶ συνήχθη καὶ ἐδίκασεν, quod de legitimo senatu es intelligendum ipsa illa, quae sequuntur, docent. Quod igitur sup riori illo loco 55, 3 Dio dixisse uidetur, hoc est, Augustum sen tum conuenire uoluisse iis diebus, dierumue horis, quibus iudicia i foro nulla essent obeunda. Aliud nunc mittamus, utrum eos di ita comparatos inuenerit, an, quod Dio indicare uidetur, tales rec diderit: illud notum est, diem, qui iudicia non admittat, esse nefa stum, et qui mane tantum non admittat de eo genere esse, quo Ouidius 1, 50 demonstrat; nefastos priores docti appellarunt. Fue runt igitur in Augusti fastis Kalendae et Idus omnium mensium die aut nefasti, aut nefasti priores. Hoc non est insuper habendum caeterum inutile est quaerere, num uni cuiuis ex illis diebus ascrip tum fuerit SEN. LEG., uel simile quid; otiosus aliquis quadrata rius, uel caelator appinxerit, sed senatores meminerint, ad quo quia solos pertinuit Ouidius neglexit. Verum enim uero sunt, qu aliter iudicent: Suetonium cum Dione neque posse componi, nequ oportere; corruptum esse illum per librarios, qui uerba *Kalendis e Idibus* addiderint, eius rei argumento esse quod in scriptis quibus dam libris legatur *scilicet Kalendis et Id.*; Idus non potuisse omne senatui agendo aptos esse, quia ipse olim inter triumuiros Octauia nus edixerit narrante Dione 47, 19, ut Idus Martiae, quibus usque eo senatum haberi solenne fuisset, inter atros dies essent; Kalendas, quia nefastae pleraeque notentur in fastorum, quae restant, fragmentis, idoneas non fuisse; binos, sed non statos cuiusque mensis dies Augustum senatui habendo destinasse eosque et debuisse in fastis perscribi, et perscriptos extare in fastis Herwartianis, siue Lambecianis, compositis Constantio Imperatore saeculo post Chr. quarto. Ita disputauit Iac. Vaassenius Animadu. in fast. sacr. p. 237—244, cui assentitur Sturzius ad Dion. loc. ind. Vix ueri speciem in ea opinione agnosco. Vocula *scilicet* si in omnibus, uti reliqua, libris esset, ipse Suetonius uti poterat, usus enim est Oct.

c. 29; triumuirorum decreta Octauianus teste Dione 53, 2 anno 726 V. C. δι' ἑνὸς προγράμματος κατέλυσε, idque anno antequam a senatu populoque Augustus et ab Horatio expiator sceleris appellaretur, ut fortasse tunc Iduum Martiarum, natalis Antonii (Dio 51, 19), aliorum atrorum dierum, qui ad ius pontificium certe nunquam pertinuerunt, desierit religio; cum negatur diebus, qui sacrificii causa nefasti fuerint, unquam uel ante, uel post Augustum senatum esse conuocatum, esto tales non fuisse V Id. Apr., III Id. Mai., qui ex Ciceronis epistolis adhibentur: uerum ibidem 12, 25 lego Quinquatribus frequentem senatum fuisse, isque dies nefastus est in uetustissimis, quae ad nos peruenerunt, tabulis Maffeana et Praenestina: illud uero ridiculum est, cum in ipso calendario Lambeciano Kalendis Iuliis, nefasto die, senatus legitimus deprehenditur, idque excusatur propter minorem rei sacrae, quae tum facta sit, sanctitatem; quod de reliquis quoque nefastis Kalendis dici poterat. Maxime etiam id a disertis Dionis uerbis abhorret, quod plurimis diebus totis fastis, uel comitialibus senatus habitus foret, si credibile esset ab Augusti inde tempore ad Constantii aetatem nihil mutatum fuisse in ea re; quod ne animum inducamus, monent Gellii uerba 4, 9: *ante legem, quae nunc de senatu habendo obseruatur.* Velim ergo damnari istam Vaassenii sententiam et quae supra exposui recte exposita existimari, nec offendi in eo, quod non modo nefastis diebus, sed etiam nefasta dierum parte et nunquam non inter sacra Kalendaria Iduliaque senatus conuenit, siquidem in ipso senatu rem sacram thure meroque fieri iussit Augustus, Suet. Oct. 35, Dio 54, 30. Video contra ea afferri posse Dionis locum 56, 41: *ἐν μὲν ταῖς ἑορταῖς καὶ τὸν δῆμον οἴκαδε προσδεξαμένου, ἐν δὲ ταῖς ἄλλαις ἡμέραις καὶ τὴν γερουσίαν ἐν αὐτῷ τῷ βουλευτηρίῳ ἀσπασαμένου.* Esto, sine ἑορτὰς intelligas *dies festiuos*, siue *ferias*, siue *sacras celebritates*, Kalendas et Idus aliquando iis appellationibus notatas fuisse, Gell. 2, 24, Macr. 1, 15: dubium tamen uix est, quin illos maximae dignationis et totius populi ferias innuat Dio, quales Quinquatrus, quae apud Varronem de l. l. 6, 3 sqq. enumerantur, quaeque in fastorum tabulis magnis litteris iuxta litteras nundinales scriptae sunt. Iis olim senatum habitum esse uno exemplo docui: Augusti aetate senatum legitimum non fuisse apparet, cum Matronalia ne apud Varronem quidem, Quinquatrus minusculae nulla in tabula compareant.

Pergo ad alterum, quod Suetonius tradidit Augustum amplius triginta dies ludis honorariis occupatos actui rerum permisisse. Necesse est intelligamus, qui illi dies sint. Prouocant interpretes ad Pauli Diaconi locum p. 102 ed. Muell.: *Honorarios ludos, quos et*

Liberalia dicebant. Nouissimus editor docet id ita esse intellig-dum, ludos honorarios Liberalibus potissimum edi consueuisse. G tum foret tam certa fide unum saltem de triginta istis diebus in tescere, sed metuo, ne aliud quid Festus dixerit. Notum esse o nor Tertullianum plurimum Festo usum esse, et expectaueram istud Pauli lemma ut apponerentur illa eius de spectac. c. 1: *n et cum promiscue ludi Liberalia uocarentur,* uel c. 6: *nam et al ludos scenicos Liberalia uocabant praeterquam Libero deuotos.* H tria efficiuntur, Festum uel Verrium nihil noui docuisse de Libe libus, quae erant XVI Kl' Apr., sed illud nomen aliquo argumen uel exemplo generale existimasse, denique honorarios Festi uel Ve rii aetate appellatos esse ludos uel omnes, uel scenicos omnes. Ha seponenda sunt tantisper, dum aliunde lucem accipere poterunt. C saubonus Suetonii uerba intelligit de ludis, quos noui magistrat sponte sua ad demerendum populum et ambitionis causa ediderii quos ludos *spectacula priuata* dixerit Suet. Ner. 21 et Lampri Elag. 23. Eandem sententiam, omissa tamen ludorum priuatoru mentione, qui mos sub Augusto inualuit, Dio 56, 27, sed alien est ab hac re, perscriptam inuenio a Vinando Pighio in comment rio de fastis sacris inedito his uerbis: *Prout enim quisque nouo m gistratu uel honore erat insignitus, ludos ex sua magnificentia popi laris aurae captandae gratia per aliquot instruebat dies. Quam ca sam esse putamus, ut et Liberalia alio nomine Festo auctore dicere tur, quod noui honoris initio ex libera seu mera potius liberalita exhiberentur.* Fatendum est post Augusti mortem tales ludos a omnibus fere magistratibus factos et aliquando quotannis: statu tempus ludorum consularium a Symmacho epp. 7, 4 a Kal. Ian. a Non. Febr. tradi, quod cum tunc non triginta dies fastos habuiss constet, nihil sane impedit, quominus aliis magistratibus alii di concessi fuerint. Ante Augustum uero nullo plane testimonio euir citur ludos impetrati honoris causa aut ab omnibus magistratibu aut ab ullis quotannis, statoue tempore, aut diebus propter ea causam olim nefastis exhibitos fuisse: immo, diebus iis, quibus Pom peii iterum consulis ludi fiebant, Cicero ad fam. 7, 1 causam s egisse narrat. Itaque Ernestius a Suetonio statos et solemnes ludo designari intelligens coniecit honorarios ludos eos fuisse, qui no antiquis legibus constituti fuissent, sed recentioribus temporibus ac cesserint ad honorandam memoriam uirorum bene meritorum. Hi aliquid uidit de discrimine ludorum, qui in fastis notari consueue runt; sed falsam etymologiam aucupando rem peruertit meo iudicio Videbis quo rem deducam, malo enim probabiliora proferendo, quam